

CO JE PRECEDENT V ROZHODNUTÍCH ČESKÝCH CIVILNÍCH SOUDŮ?

LUDVÍK DAVID

Nejvyšší soud České republiky, Česká republika

Abstrakt v rodném jazyce

Příspěvek popisuje problematiku, která je v české judikatorní praxi, ale i v teoretické nauce, dosud málo analyzována. Jde o to, v čem spočívá precedent v textu rozhodnutí českých civilních soudů. Autor nesouhlasí s přístupy, které dosud převažují – totiž s pouhým precedentním citováním tzv. právních vět. Je toho názoru, že je třeba brát v úvahu celý text příslušného odůvodnění rozhodnutí.

Klíčová slova v rodném jazyce

Soudcovské právo, precedent, právní věta, stanovisko Nejvyššího soudu, citace precedentu.

Abstract

The article deals with the topic only rarely analysed in the Czech civilistic jurisprudence yet. What is precedent in the concrete judgments of the courts? Terms of ratio decidendi or obiter dictum are almost not used. Prevailing practice prefers quotation only so called „sentences“, created in the collections of the judgments from their content. According to the author, this approach is not to keep in the future – it is necessary to take into account the whole reasoning of the judgment for precedental purposes.

Key words

Judge-made law, precedent, sentence (chosen or created from the reasoning), statement of the Supreme Court, quotation of the precedent.

1. DEFINIČNÍ POKUSY

Mezi prameny práva řadí české publikace z oboru právní teorie též právo soudcovské - soudní precedent a judikaturu. Uvádí se například, že soudcovské právo je charakteristické svou argumentační závazností. Precedent či judikatura jsou závazné, pokud se nenalezne lepší právní argument k jejich změně.¹

Co je však český precedent, vznikající v rámci psaných projevů soudcovského rozhodování?

Precedent lze pravděpodobně definovat jako právní pravidlo obsažené v rozhodnutí soudu, argumentačně zavazující soudy stejného nebo nižšího stupně. Ponecháme-li stranou palčivé otázky jako která instance může působit precedentně, zda je svými precedenty vázána, jak je v procesních normách pamatováno na překonání precedentu, jaký čas je třeba ke vzniku

¹ Podrobněji a nejnoveji – i k následující definici precedentu – viz Harvánek, J. a kol.: Teorie práva. Vyd. Aleš Čeněk, Plzeň, 2008, s. 260. Ale je třeba zároveň uvést, že tento příspěvek je pokračováním diskuse o českém precedentu, která se rozvinula od roku 2006 na blogu Jiné právo. Alespoň stručně uvedme některé tamní posty: H. Baňouch: To strašné slovo... precedent (2006), P. Molek: Právní věty – čas na změnu?! (2006), V. Šimíček: Zpověď občasného tvůrce právních vět I., II., III. (2007). Vše pod heslem precedent.

precedentu² či zda nadále trvat na anonymizaci publikovaných judikátů, zůstává stále ve hře problém psaného zdroje precedentu. Umíme v odůvodnění rozsudku najít *ratio decidendi* či *obiter dictum* - je tedy precedentem podstata právní argumentace soudu v odůvodnění jeho rozhodnutí? Nebo je to tzv. právní věta, kterou kdokoliv, a to za účelem publikace rozhodnutí, z textu judikátu vyabstrahuje? Přitom i v právní větě se dají rozlišit minimálně tři obsahové modalitity: může jít o „pouhou“ informaci anotační povahy, nebo o interpretaci právní normy, nebo se zdaří vytvořit právní pravidlo (definici), blízké se svou právní silou zákonnému ustanovení.

2. ZOBECŇOVACÍ OBSESE PŘI TVORBĚ PRÁVNÍCH VĚT

Začněme provokativním konstatováním, že mnohé právní věty, které v postupném dalším a dalším publikování zůstávají tím jediným, co z rozhodnutí zbylo, by neměly být citovány. Právnická obec se zajisté shodne, že právní větu nelze oddělit od dalšího textu rozhodnutí a že tato věta je prvotně především *informací*, aniž by musela být například interpretační pomůckou nebo dokonce explicitně vysloveným pravidlem práva. Zejména vyšší soudní instance však budou méně ochotny přiznat, že právní věty nezřídka začínají postupem času žít svým samostatným životem a že s prvotním rozhodnutím mají jen málo společného. Ti, kteří opatřují judikáty právními větami, se často dostávají do zajetí snahy vyslovit zásadní právní závěr za každou cenu; bez něj jako by rozhodnutí ztrácelo hodnotu. Zatímco by většinou stačilo říci, že určitý právní závěr platí právě a jen pro konkrétní situaci – aniž je vyloučena či potvrzena jeho platnost pro situaci jinou (něčím blízkou) -, dává se přednost násilnému zobecnění. Dedukce ustupuje induktivnímu přístupu, uplatňovanému nad rámec případu a nadbytečně. Lze hovořit o jakési zobecňovací obsesi, o tvorbě rádooby zásadních pravidel či definic množstvím komentátorů.

V právních větách, které vznikají z českých civilistických judikátů, lze vystopovat následující negativní tendence:

- právní věta je vytržena z kontextu rozhodnutí a zdůrazněna jako bezvýjimečný závěr, aniž by se přihlíželo k navazujícím tezím; příkladem může být právní věta jednoho ze senátů Nejvyššího soudu, podle níž *„má určovací žaloba jen charakter preventivní ochrany práva a nemůže být použita, bylo-li již právo porušeno; když začala být tato nesprávná formulace zneužívána, musel jiný senát Nejvyššího soudu oprávněně doplnit, že preventivní charakter určovací žaloby může být naplněn i po porušení práva, zda-li se určovací žalobou napevno postavit právní vztah nebo vyřešit otázku základu nároku“*³
- právní věta je poznamenána kreací tvůrce zobecňujícího závěru, který se vymkl z okolností konkrétního případu; již se říká nikoliv že ze skutkového stavu A vyplyne po subsumpci pod příslušnou právní normu závěr B, ale že závěr B platí pro skutkové stavy A₁, A₂ atd.; pozoruhodná situace vznikla při tvorbě právní věty ve věci žaloby na vyklizení

² Česká soudní praxe nezřídka přiznává určitému rozhodnutí význam blízký precedentu až po tzv. „ustálení judikatury“. Je však otázkou, zda první rozhodnutí Nejvyššího soudu řešící právní otázku zcela novou (týkající se např. atypického společenského vztahu nebo právního aspektu nastoleného změnou právního předpisu) nemá též judikatorní sílu blízkou či rovnající se precedentu. K tomu viz zejména Gerloch, A., Kysela, J., Kühn, Z., Wintr, J., Tryzna, J., Maršálek, P., Beran, K.: *Teorie a praxe tvorby práva*. ASPI, Praha, 2008, s. 101.

³ První z dvou naznačených právních vět byla převzata z rozsudku sp. zn. 28 Cdo 139/2001; k její publikaci došlo v Souboru rozhodnutí NS, svazek 3/2001, C 286. Druhou (úplnou) právní větu vygeneroval jiný senát pod sp. zn. 21 Cdo 630/2002 a ta byla publikována též v Souboru rozhodnutí, sv. 22/2003, C 1555

bytu, v níž nebyl shledán výkon žalobního práva v rozporu s dobrými mravy (§ 3 odst. 1 obč. zák.) – následovala (obecná) právní věta, podle níž *nelze žalobu na vyklizení bytu zamítnout pro rozpor s dobrými mravy*; ta však byla naštěstí při aspiraci na publikování ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek odmítnuta jak připomínkovými místy, tak i civilním kolegiem Nejvyššího soudu;⁴

- speciální tendencí při tvorbě právních vět je vnášení formálních pravidel do „božstva“ právní věty – nesmí v ní být uvedeno číslo zákona, číslo paragrafu, mohou v ní být jen obecné pojmy, nikoliv pojmy identifikující projednávanou věc; tímto postupem se však právní věta z textu odůvodnění rozhodnutí „autonomně“ odděluje a nelze ji tam již nalézt.

Zvláštní kapitolou publikace judikátů, kterou lze označit za projev *autorizované generalizační obsese*, jsou stanoviska, publikovaná Nejvyšším soudem ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek. Text stanovisek se dá z hlediska závaznosti srovnat s právní větou publikovanou v téže sbírce – téměř každá sentence stanoviska je – či chce být - na úrovni právní věty. Stanoviska jsou podle zákona o soudech a soudcích⁵ přijímána za účelem sjednocování judikatury, tedy zajištění pokud možno souladné aplikace zákona a jeho výkladu nižšími instancemi. Zdůrazněme však slovo *výklad*. Stanoviska by neměla být ničím menším či větším než interpretační pomůckou, návodem, který může pomoci svou uceleností, správností a přesvědčivostí. Jen málokterá věta textu stanovisek si může – podobně jako samostatně publikované právní věty – činit nárok na to, aby se stala obecně citovaným *pravidlem (definicí)*, blížící se svou silou zákonu. Pokud vůbec stanoviska splnila v minulých dvou desetiletích očekávanou roli, pak k tomu došlo tehdy, instruovala-li o exkluzivní problematice s novou, dosud neustálenou či dokonce zatím neexistující judikaturou (R 34/1993 a R 16/1996 v restitučních věcech, R 44/2000 ve věcech zápisů do katastru nemovitostí).

3. CO PŘEŽIJE JAKO PRECEDENT?

I z výše řečeného je patrné, že právní věta nemůže být jediným zdrojem pro citaci precedentu. Exkluzivitu nelze přiznat ani stanovisku Nejvyššího soudu. Precedentní citaci si zaslouží každá dobrá myšlenka, která je přesvědčivým způsobem vyjádřena v rozhodnutí vyšší instance. Z tohoto pohledu je žádoucí, aby skutkově či právně složitá rozhodnutí vyšších instancí – a z takových precedenty pocházejí – byla přehledněji členěna, ať již na jednotlivé části (narrativní, přezkum procesní přípustnosti, vlastní právní závěry), nebo ještě lépe na číslované odstavce. Pak je totiž citace precedentního názoru podstatně usnadněna.

Není bez zajímavosti porovnat, jaké právní závěry (názory) a odkud z rozhodnutí českých civilních soudů precedentně přežívají. Krajské, ale i vrchní soudy se podílejí na citacích jen minimální měrou; Nejvyšší soud naopak měrou podstatnou. Z rozhodnutí všech těchto instancí však zůstávají zachovány jen právní věty. Nikdo necituje pasáž nebo odstavec přímo

⁴ Zmíněná právní věta (její část) měla uvozovat stanovisko občanskoprávního a obchodního kolegia NS, jež mělo nést označení Cpjn 200/2006. Dlužno však podotknout, že o více než rok později prošel připomínkovým řízením i týmž kolegiem bez úhony návrh právní věty, znějící „Žalobu na zúžení společného jmění manželů (podle § 148 odst. 2 obč. zák., pozn. L. D.) nelze zamítnout pro rozpor postupu žalobce s dobrými mravy.“ Zajisté si lze obtížněji – ve srovnání s bytovou věcí – představit situaci, při níž se výkon žalobního práva na zúžení společného jmění poté, co jeden z manželů získal oprávnění k podnikatelské činnosti, dostává do rozporu s dobrými mravy. I tak se ale jeví toto dílčí „zakazování“ aplikace § 3 odst. 1 obč. zák. pro určitý případ jako pochybné, přinejmenším z hlediska systematického.

⁵ § 14 odst. 3 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ve znění změn a doplňků.

z jejich textu, ačkoliv právě ten vyjadřuje myšlenkové postupy soudu. Jinak je na tom citačně Ústavní soud. Přestože nelze podcenit roli některých právních vět, uvozujících v jeho Sbírce nálezů a usnesení publikaci plného znění judikátu, od počátku bylo hojně citováno též z textu odůvodnění jeho rozhodnutí.⁶ Dokonce se dá tvrdit, že publikace judikatury Ústavního soudu prochází určitým vývojem. Leckteré zásadní ideje již byly vysloveny, přesto stojí zajímavý nález či usnesení za publikaci. Znění uvozujícího zvýrazněného textu se pak stává spíše anotací k případu a současně obsahuje kolekci odkazů na příbuzná rozhodnutí téhož soudu se všemi potřebnými údaji. Ti, kdo formulují obsah zmíněných pasáží, si nečiní nárok na jeho eleganci (někdy to jde při složitosti případu velmi těžko) a je to tak v zásadě dobře. Ať si ten, pro něhož může být judikát přínosem, přečte celý jeho text či relevantní část. To spíše Nejvyšší soud chce, aby byly jeho právní věty jako vytesané do kamene. Realita se mu však vymyká z rukou. Hrozí, že většina právních vět z jeho rozhodnutí zežloutne v sešitech sbírek a v desítkách komentářů. Faktická síla takových právních vět může - při dnešní publikační inflaci - často připomínat malůvku vyrytou do plážového písku, kterou spláchne mořská vlna. Jedna dobře padnoucí část (odstavec, věta) kvalitního soudního rozhodnutí⁷ bude třeba *pro futuro* znamenat víc, než ošemetná pravidla a definice, které se snaží s větším či menším úspěchem vybrušovat do právních vět desítky expertů.

Kontaktní údaje na autora – email:

ludvik.david@nsoud.cz

⁶ Výrazným příkladem častých citací z celého textu nálezu Ústavního soudu může být již první publikovaný nález Pl. ÚS 19/93 o legalitě, legitimitě a hodnotové diskontinuitě se „starým režimem“. Ale i mnohá další rozhodnutí Ústavního soudu jsou častým pramenem citací nejen právních vět, ale i pasáží z odůvodnění. Tak kupříkladu nález sp. zn. I. ÚS 733/01, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení sv. 32, č. 26, obsahuje ve svém odůvodnění několik doktrinárních závěrů k dokazování v trestním řízení.

⁷ Věty o tom, že „Čím otevřenější a přímější způsob argumentace, tím je takový styl bližší demokratické tradici. (...) Soudnictví, které odkryje, proč učinilo to či ono, si tak rovněž vyslouží porozumění. A důvěra založená na porozumění je trvalejší a pevnější než důvěra založená na strachu a vynucované úctě.“ mají určitě větší argumentační „gravitační sílu“ než mnoho právních vět najednou. Byly citovány z článku amerického soudce Douglase v nálezu ÚS ve věci věznění (a nynější rehabilitace) chartisty J. Šimsy (II. ÚS 2268/07, odstavec 38).